

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון כ"ז

תשע"ב

תמוז 396

תפילת העמידה – סליחה

סלח לנו אבינו כי חטאנו, מחל לנו מלכנו כי פשענו, כי אל טוב וסלח אתה ברוך אתה ה' חנון המרבה לסלוח.

הברכה השישית, והשלישית בחלק הבקשות בתפילת "עמידה", היא בקשת הסליחה והמחילה. היא ממוקמת לאחר הבקשה לפינה והרצון שה' יחזירנו בתשובה שלמה. תוכנה עוסק בבקשת סליחה ומחילה מה' על חטאינו ועל פשעינו.

רבנו אלעזר מגרמייזא, בעל ספר הרוקח, מסביר בפירושי סידור התפילה¹ שבקשות הסליחה מהאב והמחילה מהמלך הן בהתאמה לחטא ולפשע.

הוא מסביר שהאחריות מתחלקת בין האב והמלך. יחסו של האב אל בנו הוא יחס של רחמים ו"סולח סרחוני", לכן אצלו גם פשעיו של הבן נתפסים כחטא – שהוא שגגה. מכאן הביטוי בתפילה "סלח לנו אבינו כי חטאנו" ואילו בקשת הסליחה על הפשעים היא מהמלך "מחל לנו מלכנו כי פשענו". המלך, הדורש נאמנות מלאה, רואה גם בחטאים פשע. הרוקח מביא גם את דברי הנביא מלאכי המראה את היחס בין האב ובין האדון: "ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראיי" (מלאכי א, ו). לאב ייחס את הכבוד ואילו לאדון – את היראה. כך גם כותב האבודרהם.²

לשון הברכה "סלח לנו אבינו כי חטאנו" ממקד את תשומת הלב על המילה "כיי". אם נפרש את המילה כחסבר, מה מקומה כאן? האם בגלל שחטאנו ראוייה לנו הסליחה? רבנו בחיי דוחק ומנסה להסביר שמובנה של מילה זאת כאן הוא "אף על פי"³ משמעות הדבר הוא שאנו מבקשים את סליחת ה', אבינו, אף על פי שחטאנו לו.

השלי"ה, בפירושו על פרשת ויחי,⁴ מנסה לתת הסבר אחר למילה "כיי".

בברכת יעקב לבני יוסף, מנשה ואפרים, העומדים לפניו, העמיד יוסף את מנשה הבכור לימין יעקב ואילו את אפרים לשמאלו, בהנחה שיניח את יד ימינו על מנשה הבכור. כידוע, יעקב שיכל את ידיו והניח את ימינו על אפרים הצעיר. יוסף מנסה לתקן את אביו: "ויואמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכר שים ימינך על ראשי"⁵

"כי זה הבכר": כי = מאחר. מאחר שהוא, מנשה, הבכור, היה ראוי שהימין תהיה על ראשו. וכן כאן "סלח לנו אבינו כי חטאנו" – מאחר שחטאנו.

נשאלת השאלה מדוע אנו מבקשים מהאב והמלך סליחה ומחילה? האם בידיהם הזכות למחול? לגבי האב כותב ר' יעקב בעל הטורים (יורה דעה סימן רמ):

אע"פ שאדם חייב לירא מפני אביו ואמו מאד ולכבדן, אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויתעלם עיניו מהם שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול.

ומה עם כבוד המלך? הרי ידוע שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. אם כן כיצד אנו פונים למלכנו ומבקשים שימחל לנו על פשעינו?!

רבנו החיד"א בספרו "מחזיק ברכה"⁶ מצטט את דברי הספר "משרת משה" לר"י עטייה, המתמודד עם השאלה ואומר שכבודו של המלך הוא אכן כבוד הציבור. היות שאין כבוד זה בידו, על כן לא יכול הוא למחול על כבודו, מה שאין כן מלכו של עולם:

שמה שהקב"ה יכול למחול בשונה ממלך הוא משום דמלך כבודו הוא כבוד הציבור ולכן אין יכול למחול על זלזול בכבודו, משא"כ הקב"ה דמלכותו מלכות עולם רשאי למחול לבנו.

מה כוחה של סליחה ומה כוחה של מחילה? מי יכול לסלוח ומי יכול למחול? האם זו פעולה פשוטה של מי שנעשה כנגדו עוול והוא כמוחק המעשה על ידי מחילתו? למי ניתן כוח זה? עם שאלות אלו התמודד ר' אלעזר סג"ל (סגן לוויה) הלוי לנדא, נכדו של הנודע ביהודה, בספרו "יד המלך"⁷. לא מצינו, הוא אומר, בכל המקרא לשון מחילה באדם כי אם לה' לבדו. הוא מביא גם את עניין אחי יוסף שלא העזו לבקש כי אם "אנא שא נא פשע אחיך"⁸. כלומר אין בכוחו של האדם למחוק את העוון, אלא רק לשאת אותו. לעומת זאת, הקב"ה יכול למחוק עוון ופשע, למחול ולסלוח. לכן, בתפילה באים הביטויים החזקים הללו.

הדברים מקבלים חיזוק מדברי הגמרא במסכת יומא.⁹ הגמרא אומרת בשם ריש לקיש: "גדולה תשובה, שזדונות נעשות לו כשגגות" ובהמשך: "גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות". כתירוץ לסתירה בין שני ציטוטים אלו אומרת הגמרא שבתשובה מיראה הקב"ה, בחסדו, הופך הזדונות (מעשים שנעשים מתוך ידיעה שזהו איסור) לרמה של שגגה. כלומר המעשה לא נמחק אבל חומרתו יורדת, ואילו כאשר אדם שב מאהבה הקב"ה הופך את המעשים שנעשו במזיד למעשים המוסיפים לאדם זכות. כלומר הרושם השלילי של המעשה הזדוני לא רק נמחק, אלא בהיפוכו הוא מעצים את השב בתשובה כלפי שמיא.

יהי רצון, שיקבל ה' את תפילתנו – יסלח לחטאינו כאב וימחל לפשעינו מרום מלכותו וכדברי הנביא:
יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל ה' וירחמהו ואל אלקינו כי ירבה לסלוח.¹⁰

הרב יעקב פלדמן

מרצה במסלול לחינוך מיוחד ובהתמחות ליעוץ

⁶ סימן קטו.
⁷ הלכות דעות, פרק ז.
⁸ בראשית נ, יז.
⁹ פו ע"ב.
¹⁰ ישעיהו נח, ז.

¹ פירוש לסידור התפילה לד (עמי קצה): "ויברך דוד" וכן נ (עמי שלג): "סלח לנו".
² בקטע על שמונה עשרה.
³ בראשית מח, יג.
⁴ תורה אור טו.
⁵ בראשית מח, יח.

עיקרון זה, שאי-דיבור משמעותו אמירה והוא יכול להיחשב כחטא, בא לידי ביטוי גם בדברי חז"ל על הפסוק "כי רבים חללים הפילה ועצמים כל הרגיה" (משלי ז, כו): "כי רבים חללים הפילה – זה תלמיד חכם שלא הגיע להוראה ומורה, ועצמים כל הרוגיה – זה תלמיד חכם שהגיע להוראה ואינו מורה" (סוטה כב ע"א).

בשם הגאון מוילנא מובא שזו הסיבה שעל פי חלק מהמסורות הדיבר "לא תרצח" מופיע פעם בניקוד קמץ ופעם בניקוד פתח. דברי חז"ל מתבארים נפלא: יש "רציחה" על ידי הוראה ממי שלא ראוי להורות ואז הדיבור המיותר הופך לכלי משחית, ויש "רציחה" על ידי הימנעות מאמירת דברי אמת ובחירה בשתיקה כשיש מה לומר. את הרעיון הני"ל ביטא רבי מנחם מנדל מקוצק כשקבע "איך דבר רועם יותר מן השתיקה".

אנו נמצאים עתה בתקופה שראשיתה בפסח וסופה בשבועות. בימים אלו נציין את יום השואה והגבורה, יום הזיכרון לחיילי צה"ל ונפגעי הטרור, ל"ג בעומר ויום שחרור ואיחוד ירושלים. כמדי שנה בשנה שאלת אמירת ההלל והיחס לימי הזיכרון תעלה לדיון הלכתי וציבורי. אולי זה הזמן לחזור על העיקרון שאי אמירה כמוה כאמירה שלילית. החלטה שלא להחליט משמעותה להחליט לכיוון השלילי. מי שאינו אומר הלל מכריז מה דעתו על תקופתנו לא פחות ממי שאומר הלל. חזקיהו מלך יהודה הצדיק איבד את זכותו להביא גאולה לעולם כיוון שסגר את פיו ולא שלח שיר תודה והודאה לה' אלקיו (סנהדרין צד ע"א). הבה נתפלל כי נזכה כולנו בקרוב לשיר לקב"ה שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו.

מיכל בוקובסקי
סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד

ידועות ומפורסמות דרשות חז"ל כי הצרעת באה על לשון הרע, גבהות לב וחמדנות. בכל המקרים הני"ל אדם עשה פעולות שליליות ועבר בקום ועשה על ציווי התורה. חכמי האמת פתחו בפנינו צוהר חדש בהבנת הצרעת כעונש וממילא גם דרך חדשה בהבנת המושג הימנעות מעשייה ודיבור. בעל "שפת אמת" (תרס"א) מביא:

"כמה דעונשא דהאי בר נש (כמו העונש שבא על האדם) בגין מלה בישא (בגלל דיבורים שלא היה אמור להוציא מפיו כמו לשון הרע) כך ענשיה בגין מלה טבא דקאתי לידיה ויכיל למללא ולא מליל (כך עונשו על מילים טובות כמו דברי תורה שהיה יכול לומר ולא אמר)" (זוהר, ג [ויקרא], פרשת תזריע מו ע"ב).

קרבתו של המצורע מורכב מארבעה חלקים: עץ ארז, שני תולעת, אגודת אזוב ושתי ציפורים חיות טהורות. רש"י (ויקרא יד, ד) מסביר שהציפורים המפטטות באות לכפר על פטפוטי של המצורע: "לפי שהנעים באין על לשון הרע, שהוא מעשה פטפוטי דברים, לפיכך הוצקו לטהרתו צפרים, שמפטטין תמיד בצפצוף קולי".

ציפור אחת נשחטת והיא אסורה באכילה, והשנייה משולחת ומותרת באכילה. הסיבה ההלכתית לכך מופיעה בסוגיה במסכת קידושין (נו ע"ב): "רבא אמר: לא אמרה תורה שלח לתקלה". (פירש רש"י שם: "סברא הוא שהמשולחת מותרת, דלא אמרה התורה שלח לתקלה שתהא למכשול עון וילכדנה אדם ויאכלנה". עין עוד ב"פני יהושע" על אתר ובי"שערי יושר", שער ג, פרק ו). ה"שפת אמת" מסביר את העניין גם מבחינה רעיונית. הציפור השחטה היא כנגד הדיבורים הלא כשרים שיצאו מפי המצורע. לכן ברור מדוע היא נאסרת באכילה. לעומתה, הציפור המשתלחת היא כנגד הדיבורים הכשרים שלא שולחו מהפה. לכן ברור מדוע היא מותרת באכילה, כי בזה תיקונו.

מחנכים באמונה

ספר הכוזרי מאת רבי יהודה הלוי

עמליה צורן

ספר הכוזרי – ספר תשובות לטענות נגד הדת המושפלת (היהדות), נכתב בספרד על ידי רבי יהודה הלוי בשנות הארבעים של המאה ה-12. בתקופה זאת התנהלה בספרד מלחמה בין הנוצרים למוסלמים. היהודים היו בין הפטיש לסדן וסבלו גם מרדיפות המוסלמים וגם מגזרות הנוצרים. במציאות זאת כתב רבי יהודה הלוי את ספרו הפילוסופי, כדי להגן על הדת היהודית וכדי להסביר את מצבם המושפל של היהודים. הספר נכתב בערבית יהודית ותורגם לעברית. הספר פותח בסיפור על מלך כוזר, שבחלום הלילה, פעם אחר פעם, נגלה לו מלאך ואמר לו: "כוונתך רצויה לאלוהים אך מעשך אינו רצוי". כדי לדעת מהו המעשה הרצוי החליט המלך לפנות לחכמי הדתות השונות. הוא הזמין אליו תחילה את הפילוסוף שיסביר את תורת הפילוסופיה; אחריו הזמין חכם נוצרי שיסביר את עיקרי הנצרות; אחר כך הזמין את החכם היהודי – את "החבר". בסוף השתכנע מלך כוזר שהדת היהודית היא הדת האמתית והחליט להתגייר. כך עשו גם רבים מבני עמו. הספר בנוי כשיחה בין מלך כוזר ובין החכם היהודי ("החבר") שפותר את חלומו. שני גיבורי הספר – המלך ו"החבר", מייצגים שתי דמויות הנאבקות עם האמת, שני מבקשי אמונה השואלים ומשיבים, מתקיפים ומותקפים. כל דמות מעוצבת בשלמות ומציגה עמדות מגובשות המשתנות והולכות תוך כדי ייחוס. כוונתו של רבי יהודה הלוי בספרו הייתה להביא את היהודי, שהוא הקורא של ספר הכוזרי, אל תכלית חייו, לעורר בו שנית את החוויות הטמונות בלבו: את ההזדהות עם ההיסטוריה היהודית, את ההרגשות ואת החוויות שנטבעו בלב העם מאז התגלות סיני. רגשות אלה מתעוררים באמצעות מצוות המחודשות חוויות אלה שוב ושוב. יש אמנם לנתח תופעות ורעיונות ניתוח הגיוני, אך ניתוח שהוא נאמן ומוסמך ולא שיוליך לתוצאות הסותרות את אמונת התורה. הרב שאר ישוב כהן מספר שהראייה קוק כלל את הספר ברשימת חמשת ספרי היסוד שכל תלמיד- חכם חייב להיות בקי בהם וללומדם, יחד עם אמונות ודעות, מורה נבוכים, חובות הלבבות וספר העיקרים. את השיעורים בספר הכוזרי בישיבה העביר הרב "הנזיר".

לעיון נוסף:

- ישראל הס, **דרך אמונה: שיחות הדרכה ביסודות האמונה בדורנו, בדרכו של ריה"ל בכוזרי**, ירושלים תשמ"ח
- יהודה איזנברג, "מתווה למאמין: צורה ותוכן בספר הכוזרי", באתר דעת: <http://www.daat.ac.il/daat/mahshevt/mitohe/tohen-2.htm>
- קישורים למאמרים נוספים באתר דעת: <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=2197>
- טקסט מלא ומנוקד של הספר ניתן למצוא ב"פרויקט בן-יהודה" <http://benyehuda.org/rihal/index.html>